

ИСТРАЖИВАЊА СРПСКИХ ЗАЈЕДНИЦА У ЖУПАНИЈИ АРАД У РУМУНИЈИ: АНТРОПОЛОШКОЛИНГВИСТИЧКА АНАЛИЗА НАРАТИВА О ПРАВЉЕЊУ

Истраживачки тим Балканолошког института Српске академије наука и уметности започео је 2013. године истраживања српских заједница у жупанији Арад у Румунији, и то у оквиру пројекта *Срби у Румунији и румунско-југословенске везе у другој половини 20. века*, потписаног од стране Румунске академије наука и Српске академије наука и уметности. Истраживања у оквиру пројекта имају интердисциплинаран оквир, а истраживачки тим из Србије фокус истраживања усмерио је на антрополошке и лингвистичке теме. Примењујући методологију отвореног интервјуа са саговорницима на терену је разговарано о локалној и усменој историји, забележене су биографске приче, приче из свакодневног живота, разговори на тему традицијске културе Срба у истраживаним насељима. Такође, истраживана је и улога институција (образовање на српском језику, улога Српске православне цркве, мањинских организација), миграције и мешани бракови у обликовању културе и идентитета Срба у Румунији. Применом антрополошколингвистичког приступа на овом прилогу ће бити анализирани наративи о прављењу чеснице.

Кључне речи: Срби у Румунији, жупанија Арад, теренска истраживања, антрополошка лингвистика, Божић, чесница.

Међународни пројекат *Срби у Румунији и румунско-југословенске везе у другој половини 20. века*, који су потписале Српска академија наука и уметности у Београду и Румунска академија наука у Букурешту, резултат сарадње ове две институције започет је 2013. године.³ Током осмишљавања овог пројекта инсис-

¹ scirkovic@hotmail.com.

² Студија је резултат рада на пројекту *Језик, фолклор, миграције на Балкану* (бр. 178010) Балканолошког института САНУ, који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије и пројекта *Срби у Румунији и румунско-југословенске везе у другој половини 20. века*, на коме сарађују Српска академија наука и уметности и Румунска академија наука.

³ Период предвиђен за спровођење пројекта је 2013–2015. год. Руководиоци овог пројекта су академик Војислав Становић, са српске стране, и професор Миодраг Милин, са румунске.

тирано је на интердисциплинарној усмерености истраживања, што подразумева примену историјског теоријско-методолошког приступа, с једне стране, и лингвистичких и антрополошких приступа, с друге. Пројектом је планирано да се румунски истраживачки тим посвети истраживању историјског аспекта предложене теме, док би истраживачки тим из Србије спровео теренска антрополошка и лингвистичка истраживања. Пројектом су првобитно била планирана теренска истраживања руралних и урбаних заједница Срба у Румунији, која би обухватила улогу институција (основног и средњег образовања на српском језику, Српске православне цркве, мањинских организација), затим улогу религије, вишејезичности, миграција и мешаних бракова у обликовању културе и идентитета Срба у Румунији.

С обзиром на то да су до сада истраживања Срба у Румунији спровођена у различитим интервалима, периодима и са различитим научним циљевима, требало је током осмишљавања пројекта одабрати географски ареал за истраживање. Важан критеријум за одабир ареала за истраживање био је комплетирати лингвистичка истраживања српских заједница на територији Румуније, и, самим тим, не понављати истраживања у зонама које су већ у извесној мери биле истраживане.

1. Досадашња истраживања Срба у Румунији

Лингвистичка, тј. дијалектолошка истраживања српских говора у Румунији од стране истраживача из Србије започета су иницијативом дијалектолога Павла Ивића, коју је спровео са својим сарадницима Жарком Бошњаковићем и Горданом Драгин, и то у оквиру општих истраживања говора Баната [Ивић/ Бошњаковић/ Драгин, 1994, 1997]. Савремени дијалектолози из Србије указују на то да испитивање српских говора у Румунији одликује фрагментарност и реткост синтетичких радова, при чему изузетак чине Карашевци, чији је говор описан пре седамдесетак година [Petrovici, 1935], али је у новије време објављена фонетика и фонологија [Radan, 2000]. Неравномерност и фрагментарност описа српских говора у Румунији учинила је да се приступи систематском испитивању свих пунктова са српским становништвом [Бошњаковић/ Првуловић, 2011: 179], јер са нестанком најстаријих информатора највероватније ће бити немогуће начинити комплетне дијалектолошке описе српских говора [Бошњаковић/ Радовановић, 2009: 238]. Истраживањима говора Банатске Црне Горе посветио се Зоран Симић [Симић 2006, 2012, Simić, 2006].⁴

Као истраживачи српског истраживачког тима, који би требало да спроведу теренска истраживања, именовани су Биљана Сикимић, Анемари Сореску Маринковић, Светлана Ђирковић и Горан Башић.

⁴ Детаљан преглед литературе о српским говорима у Румунији може се наћи у радовима

Студије Софије Милорадовић, настале на основу теренских дијалектолошких истраживања српских клисурских говора на територији Румуније, указују на другачију перспективу истраживања српских говора у дијаспори – анализа теренски забележеног материјала, с једне стране, показује језичке интерференције румунског језика на српски, и с друге, ове интерференције изучавају се у оквиру балканских језичких процеса и „интензивних словенско-несловенских етнојезичких и етнокултурних контаката“ [Милорадовић, 2014: 83].

Без обзира на фрагментарност и несистематичност истраживања, као и на ургентност дијалектолошких истраживања српских говора у Румунији, рекло би се да класична дијалектологија уступа место истраживањима језичких контаката: „интеретнички контакти, а на појединим местима и суживот, оставили су видљиве трагове у језицима, али и у културама свих банатских етничких група. Ти трагови видљиви су и у говорима Срба у Румунији, али је најјачи, најдужи и наконстантнији утицај на њих оставио румунски језик, нарочито после 1918. године [...] јасно је да су српски говори румунског дела Баната од давнина били изложени најпре утицају румунских банатских говора, а након завршетка Првог светског рата и румунског књижевног језика“ [Бошњаковић/ Радан, 2010: 137].

Ипак, дијалектолошка истраживања српских говора на територији Румуније, узимајући у обзир објављене студије, покривају ареал који се налази или уз границу са Србијом – у фокусу истраживања су српски говори у Темишвару и његовој околини, као и клисурски говори, или говор Карашеваца. Иста погранична зона је и у фокусу истраживања других хуманистичких наука у Србији – антрополог Мирјана Павловић се бавила Србима у Темишвару [Павловић, 2012], етномузиколог Селена Ракочевић је своја истраживања обављала у Дунавској клисури, селима Свиница и Љупкова [Ракочевић, 2012, Ракочевић, 2013]. Обимна студија Саве Илића посвећена је музичком наслеђу Срба, Шокаца и Карашеваца у Румунији, која је, иако се не бави пограничном зоном са Србијом, усмерена на истраживања оних заједница којима своју пажњу посвећују и лингвисти и антрополози [Илић, 2006].

2. Актуелна истраживања жупаније Арад

У одабиру географског ареала за истраживање у оквиру пројекта *Срби у Румунији и румунско-југословенске везе у другој половини 20. века* пошло се од истражености српских насеља у Румунији. С обзиром на то да су срп-

Томић, 1984, Ивић/ Бошњаковић/ Драгин, 1994, 1997, Сикимић/ Бјелетић, 1994, Radan, 1994, Милорадовић, 2005.

ска насеља у жупанији Арад⁵ остала на маргинама лингвистичких интересовања у Србији, истраживачки тим ангажован на овом међуакадемијском пројекту одабрао је жупанију Арад као ареал који би допунио већ обављана истраживања. С друге стране, жупанија Арад се граничи са Мађарском, у којој је истраживања српских насеља (са центром у Батањи) тим Балканолошког института у сарадњи са Етнографским институтом САНУ обављао у више наврата.⁶ Полазећи од чињенице да граница успостављена у новијој историји не мора да представља и културолошку границу, истраживања жупаније Арад би се могла сматрати наставком већ започетих истраживања ове пограничне зоне.⁷

Реализација пројекта започела је децембра 2013. године, када је тим истраживача из Београда (Биљана Сикимић и Светлана Ћирковић) боравио у Румунији. Теренска истраживања децембра 2013. године обављена су у насељима Арад Гај, Наћфала (рум. Satu Mare), Фелнак (рум. Felnac) и Торња (рум. Turnu). Избор ових пунктова за сам почетак истраживања направљен је у складу са Пописом становништва Румуније из 2011. године, према коме је у наведеним насељима регистрован највећи број Срба, у односу на насеља у којима је број Срба толико мали да су истраживачи податке о њима добијали од компетентних саговорника.⁸ Тако, према Попису становништва

⁵ Жупанија Арад је административна целина у оквиру државе Румуније, која географски и културолошки припада знатно широј зони – Поморишју. Поморишју припада једним својим делом и жупанија Тимиш, у којој истраживачки тим Балканолошког института није обављао истраживања у оквиру пројекта *Срби у Румунији и румунско-југословенске везе у другој половини двадесетог века*. С обзиром на одабир пунктова, у овом раду се за именовање истраживане зоне користи административни назив коме припадају истраживани пунктови.

⁶ Резултати ових истраживања објављени су у великом броју научних радова из области социоллингвистике ауторке Марије Илић, која је своја истраживања синтетисала у обимној студији *Discourse and ethnic Identity. The Case of the Serbs from Hungary* [Ilić, 2014]. Из антрополошког угла, истраживањима Срба у Мађарској бави се већ двадесетак година Младена Прелић, која је, осим великог броја оригиналних научних радова из ове области, објавила и две студије *Срби у селу Ловри у Мађарској током 20. века* [Прелић, 1995] и *(Н)и овде (н)и тамо: етнички идентитет Срба у Мађарској на крају 20. века* [Прелић, 2008]. У студијама Биљане Сикимић [Сикимић, 2003, 2004] забележена теренска грађа анализирана је из етнолингвистичке перспективе. Наведене ауторке у својим студијама дају и историјат истраживања наведене теме, као и ареала, па се у њима може наћи и релевантна литература. Важно је напоменути да је и у истраживањима српских заједница у жупанији Арад примењен исти методолошки приступ као и у обављаним истраживањима српских заједница у Мађарској.

⁷ Заштитом нематеријалне баштине региона Дунав–Криш–Муреш–Тиса у који улази и жупанија Арад бави се румунски етнолог Родика Колта, а, осим тога, овај ареал Колта истражује и као пограничну мултиетничку и мултиконфесионалну зону, те тиме у својим студијама указује и на етнички идентитет Срба у овој зони [Colta, 2010; Martin et al., 2008].

⁸ Логистичку подршку, као и контакте са саговорницима на терену, пружио је Драган Воштинар, потпредседник Савеза Срба у Румунији, без чије помоћи истраживања готово да не би била могућа, док је стручне консултације истраживачки тим из Београда имао са Родиком Колтом, етнологом из Арада, која се већ бавила истраживањима овог ареала.

Румуније из 2011. године, у жупанији Арад регистровано је 849 Срба, од којих 625 говори српски језик. Сам град Арад, са насељем Арад Гај, броји 425 Срба, од којих је 375 говорника српског језика. За истраживано насеље Торња нису наведени посебни подаци о броју Срба, већ је у Попису овај податак дат у оквиру броја Срба у општини Печка – 43 Срба, од којих 27 говори српски језик. Слична је ситуација и са истраживаним насељем Наћфала, за које су подаци о броју Срба дати у оквиру општине Секусић – 153 Срба, од којих 133 говори српски језик Једино је насеље Фелнак посебно наведено у Попису, и у овом насељу је регистровано 162 Срба, односно, 88 говорника српског језика.

Истраживања су настављена јуна 2014. године (истраживачки тим Балканолошког института чиниле су: Биљана Сикимић, Анемари Сореску Маринковић и Светлана Ћирковић) и том приликом списку пунктова додата су насеља Мунара (рум. Munar),⁹ Моноштор (рум. Mănăştur)¹⁰ и Печка (рум. Peciș), у којима активно српски језик говори веома мали број Срба, те је разговарано и са терминалним говорницима српског језика. Истраживања насељас Наћфала, Арад Гај, Торња и Фелнак су том приликом допуњена. Разговори са саговорницима на терену били су иницијално усмерени ка традијској култури Срба, међутим снимљени аудио-материјал садржи и велики број разговора на тему локалне и усмене историје, биографских прича и приче из свакодневног живота. Током истраживања децембра 2013. и јуна 2014. године снимљено је око 40 сати разговора, а звучни материјал прати и велики број теренских фотографија.¹¹

3. Примењена методологија теренских истраживања

Током петнаест година, колико већ трају тимска теренска истраживања Балканолошког института САНУ у Београду, методологија теренског рада прошла је кроз серију трансформација – иницијално је била оријентисана ка данас већ класичној руској етнолингвистичкој школи и језичкој документацији, и примењиван је етнолингвистички упитник Ане Плотникове [Плотникова, 1996], да би временом прихватала антрополошко-лингвистичке и социolingвистичке постулате, а затим укључивала и садржаје карактерис-

⁹ За насеље Мунара у Попису нису дати посебни подаци о броју Срба и броју говорника српског језика, већ су подаци за ово насеље обједињени са подацима за насеље Наћфала и наведени за општину Секусићу.

¹⁰ Моноштор је у Попису заведен под општину Винга, и у овој општини регистровано је 12 Срба, односно 7 говорника српског језика.

¹¹ Сви снимљени разговори и фотографије архивирани су у Дигиталном архиву Балканолошког института САНУ (ДАБИ) и доступни су преко интерне мреже САНУ.

тичне за усмену историју. Данас на терену истраживачки тим Балканолошког института САНУ примењује отворени интервју, који омогућава саговорнику да по својој вољи одреди обим и правац дигресија приликом одговарања на питања из упитника, а истраживач на лицу места процењује може ли се са конкретним саговорником разговарати о традицијској култури, или о некој другој теми. Ова истраживачка метода посебно је погодна приликом рада са малобројним заједницама, каква је заједница Срба у жупанији Арад, поготову у насељима као што су Мунара и Моноштор, те се у појединим случајевима у потпуности препуштало саговорнику да говори о чему жели, са циљем да се забележи било какав усмени материјал.¹²

4. Истраживања традицијске културе у жупанији Арад

Теренска истраживања српских насеља у жупанији Арад – прво оних са највећим бројем у попису регистрованих Срба, а потом и оних са малим бројем – имала су за циљ констатовање стања традицијске културе у мулти-етничком и мултикултуралном контексту. Теренска истраживања тима Балканолошког института САНУ су у више наврата показала да се у етнички мешовитим заједницама може очекивати прожимање традицијских култура, и да се у етнички хетерогеним заједницама, као што су заједнице у Банату – како српском, тако и румунском, на синхронном плану не могу са сигуросћу издвајати елементи традицијске културе који припадају искључиво једној етничкој заједници [Ђирковић, 2012: 231–232].¹³

Истражујући живу традицијску културу мањина које живе у румунско-мађарској пограничној зони,¹⁴ којој припада и Поморишје, Родика Колта (Rodica Colta) сматра да је српској заједници у овој зони православна црква снажно идентитетско упориште, и да она, осим улоге у религијском животу Срба, важну улогу има и у културном животу ове заједнице. Подједнако важну улогу у креирању и одржавању идентитета имају и „неки обичаји из националног календара“, међу којима је, поред прослављања дана Светог Саве и Видовдана, и Божић. Колта сматра да је управо Божић један од маркера идентитета Срба у пограничној румунско-мађарској зони. Поред

¹² О развоју методологије теренских истраживања коју примењује истраживачки тим Балканолошког института САНУ, поменути трансформацијама, као и примени ове методологије у прикупљању грађе за потребе других истраживачких пројеката види више у: Сикимић, 2012; Вошњакović/ Сикимић, 2013; Сикимић, 2014; Ђорђевић–Белић, 2013; Петровић, 2013.

¹³ Уп. нпр. Сикимић, 2001; Сикимић, 2005; Ђирковић, 2005; Ћирковић, 2005.

¹⁴ Осим истраживањима традицијске културе, Родика Колта се бавила и историјским приликама, миграторним кретањима и демографским карактеристикама румунско-мађарске пограничне зоне.

Божића, у оквиру националног идентитета улазе и прослављање црквене, као и крсне славе [Colta, 2010: 230–234]. Обављена теренска истраживања указују на то да је прослављање Божића једна од омиљених тема за теренски разговор, те да је божићни ритуал, укључујући и све његове сегменте, део живе традиције Срба у овој зони.

4.1. Чесница код Срба у жупанији Арад

Као један од обредних божићних колача, и као елемент божићног ритуала, чесница је широко распрострањена у Србији, а теренска истраживања традицијске културе Срба у Румунији су показала да је овај обредни божићни колач и данас део живе традиције у овој заједници. Поступак прављења чеснице је сличан поступку забележеном у Војводини, који доноси етнолог Мила Босић:

„... важан обредни колач је чесница. Мешена је од белог пшеничног брашна, са водом и масти, без квасца. Тесто се развлачи на танке листове и слаже у кружну или четвороугаону тепсију... У чесницу се у свим кућама обавезано стављао метални новац. Често је то морао бити и сребрни новац... Чесница се ритуално ломила... При ломљену чеснице гледало се у чијем ће парчету бити новац, ... од свих обредних колача највише се одржала чесница. Пронаћи новац у чесници значило је срећу за читаву годину.“ [Босић, 1996: 57–62].

За потребе овог прилога из комплетне аудио-грађе забележене током теренских истраживања српских насеља у жупанији Арад издвојени су само они делови који се тичу исказа саговорника везаних за прављење чеснице, обредног божићног колача.¹⁵ Корпус садржи четири фрагмента разговора – два из села Наћфала, један из села Фелнак, и један из села Торња.¹⁶

Пример 1:

(А кажите ми, је л' памтите како се месила чесница за Божић?) Е па се месила. (Како?) Ја сам, ја сам сушила. Се теглило пре тесто. (Да.) Да. Се теглило. Није да кажем да су, сад купимо готово суво. Али није тако као кад смо правили ми. Кажем ондак, два-три астала и угријемо собу да је топло, ондак се осуши, и оно се, добијемо чесницу. Орасе, суво грождје, то се

¹⁵ Наведени корпус издвојен је и за потребе писања студије о дискурсу инструкција, која представља наставак већ започетих истраживања у овој области, уп. Ђирковић, 2014; Ђирковић, 2014.

¹⁶ За потребе писања овог прилога није коришћен аудио-материјал из насеља Мунара, Моноштор и Печка. У насељу Печка вођен је само један разговор, и то на румунском језику, јер истраживачки тим није нашао говорнике српског језика. У насељима Моноштор и Мунара број говорника српског језика је веома мали и разговори са саговорницима из ових насеља вођени су на тему личне, породичне и локалне историје, као и на теме које су саговорници сматрали релевантним.

међало. Па одозгоре смо намазали са медом, а сад каже свако прави. Купиш те коре, па је [...] ¹⁷ суво, само, не знам. Није чесница као што је некад била. Моја јетрва, попадија, она је таку чесницу правила, шта да вам кажем, све да [...] така је била лепа. И опет је сушила, како је та, моја никад није испала тако ко њена. [NAĆFALA2Ś_27.11.2013] ¹⁸

Пример 2:

(А чесница кад се прави?) Па чесница се правила пре, за Бадњи дан. (А како се прави чесница?) Чесница с, тесто (То се тегли, као?) Се тегли на астал, и се маже, се сави, се мету ораси, се метло банчиче, новце, ко је нашо, увек ми деца смо јели да нађемо новце, да је, било на. (А ко стави те, те банчиће?) То, ко је правио чесницу, мама, мајка, ко је правио, но. И онда су је секли, но. И је прскали сас сирупом од шећера, се пекла и. [TORNJA1Ś_29.11.2013.]

Пример 3:

(Чесница је друго, а-ха, добро.) То је само колач, зајутра на Бадњи дан се меси. Чесницу се прави на први дан Божића зајутра, само једно време нисмо правили на први, после на Бадњи дан смо правили, за-што много посла. Кад остариш више ниси тако фришак. (Да, да). Ондак мораш да правиш пре. (А како се чесница прави?) Па се меси сас брашно, метеш мало масти, [...] брашном, сас водом. Све зависи. – Кад не можеш, ја сам купио коре. – Кад има, коре. (Да, да, али некада.) Онда правиш колко мислиш, четири-пет облице тако, распростреш оклагијом како се каже, раније [...] на пешкир, на флашу, негди. [...] Онди смоташ тако крајеве, лепо један крај, други, и онда од среди осечеш и правиш ко две. Метеш у плех. Једну, две метеш доле тако, метеш орасе [...] све тако, сваку једну метеш по малко орасе, ако хоћеш на две, метеш више орасе. А у среду отприлике метеш један леј, тако. Тако се мете лејку, сечеш парче, молим лепо. (Е се зове та пара, како се зове та пара? То што се стави у чесницу?) Педесет бањи (А не каже се белац?) Не. [NAĆFALA3Ś_27.11.2013.]

Пример 4:

Чесницу се прави (А-ха, чесница.) И чесница, и (А чесница како се прави?) Па чесница се прави увек посно, то се прави само вода и брашно, мало соли, ондак после то се тегли, колко је астал, то велико и онда се метне орасе, једна вељка опет, једна од, то шта се меси са брашном (То тесто,

¹⁷ Знаком [...] означени су они делови разговора у којима због техничких проблема исказ саговорника или није разумљив, или, уколико је више саговорника присутно, сви говоре углас, те није могуће раздвојити њихове исказе.

¹⁸ Уз сваки пример, наведена је и ознака аудио-снимка под којом се налази у Дигиталном архиву Балканолошког института САНУ.

као) То тесто, јесте тесто, ондак опет орасе, па правиш како оћеш и са три прста танко, и тако, колико оћеш да је дебело. А може и с маком, ја увек с орасима, највише сам правила. А ондак ето, посе једе. (А је л' се стави нека парица унутра, неке паре?) Е се стави паре и паре, ми за Нову годину више то смо метули, јер тако да метемо у гибаницу, праимо с лудајом (А-ха.) Са бунд, бундева тако се (Да, да, лудаја и ми исто) И ондак то метемо који деца воледу, јел тако каже овај мали мени „Старо“, јел они ме зоведу Стара, сам била мама, све су ме казали Мајка. [FELNAK1SĆ_28.11.2013.]

Транскрибовани фрагменти разговора показују да је у сва четири случаја поступак прављења чеснице инициран питањем истраживача. Методологија теренских истраживања коју примењује истраживачки тим Балканолошког института САНУ, као што је већ наведено, инсистира на отвореном интервјуу, који између осталог подразумева постављање питања углавном у ситуацијама када се њима усмерава саговорник на жељену тему разговора. Истраживања специфичних језичких карактеристика неког дијалекта, језичког варијетета или идиома углавном подразумева више истраживачевих питања током разговора, којима се прекида саговорник, и тиме директно усмерава на добијање жељених формалнолингвистичких података. У случају теренских разговора вођених током истраживања жупаније Арад, један од истраживачких задатака је био и допуњавање општег корпуса дискурса инструкција, али и формирање корпуса инструкција у кулинарским рецептима, као наставак већ постојећих истраживања у овој области.¹⁹

Међутим, издвојени фрагменти несумњиво имају и секундарну употребу – антрополошколингвистичка перспектива би могла да укаже на активан комуникативни процес између истраживача и саговорника у теренским истраживањима, као и на улогу и значај колектива, али и појединца у једном ритуалу – у процесу прављења чеснице. С обзиром на то да је свака традицијска култура све чешће изложена променама, модификацијама под утицајем савремених друштвених околности и вредности, антрополошколингвистичка анализа фрагмената теренских разговора са Србима у жупанији Арад има за циљ да скрене пажњу и на феномен трансформације ритуала. Језичка анализа ових фрагмената указује и на још једну српско-румунску језичку и културну везу.

4.1.1. Лингвистичке напомене о разговорима на тему прављења чеснице

У прилогу наведеним фрагментима разговора уочава се уобичајена комуникативна ситуација у којој се у одговору саговорника налази и део пи-

¹⁹ О језичком изразу инструкција види више у: Ćirković, 2014, Ђирковић, 2014. О инструкцијама у кулинарским рецептима види више у: Norrick, 2011; Sikimić, 2013.

тања истраживача. Ова редупликација се може реализовати како на лексемном, тако и на синтаксичком нивоу.²⁰ Тако у примерима 1, 2 и 4 у непосредном одговору саговорника налази се поновљен део питања истраживача:

А кажите ми, је л' памтите како *се месила* чесница за Божић? – Е па *се месила* [Пример 1],

А чесница кад *се прави*? – Па чесница *се правила* пре, за Бадњи дан [Пример 2],

А чесница како *се прави*? – Па чесница *се прави* увек посно [Пример 4], док је у Примеру 3 употребљена иста синтаксичка конструкција, али не и лексема:

А како *се* чесница *прави*? – Па *се меси* сас брашно, метеш мало масти.

Поставља се питање да ли је непосредан одговор саговорника, у коме је употребљена иста синтаксичка конструкција као и у питању истраживача, само редупликација истраживачевог питања или је реч о типичном средству за давање инструкција, с обзиром на то да истраживач својим питањима усмерава саговорника на давање инструкција за поступак прављења чеснице. Анализа фрагмената теренских разговора са циљем да се установи језички израз инструкција показала је да је једно од средстава за давање инструкција у српском језику повратно-пасивне (перфекатске) конструкције [Ćirković, 2014], те да се тиме саговорник фокусира на саму радњу. Међутим, редупликација лексеме *се месила* / *се прави* указује на то да је у непосредном одговору реч о поновљеном делу истраживачевог питања, а да сам наставак описа технолошког поступка прављења чеснице садржи и инструкције. Ова језичка ситуација управо показује да питања истраживача у неким случајевима могу да замагле функције употребљених језичких средстава.

Савремени дијалектолози из Србије наводе да се под утицајем српско-румунског билингвизма распоред енклитика у говору Срба у Румунији знатно разликује од стања у стандардном језику и банатским говорима у Србији. Енклитика је у синтаксичком смислу често претворена у проклитику иза везника или иза реченичне паузе [Бошњаковић/ Вареника, 2008: 272, Бошњаковић/ Првуловић, 2011: 195]. Употребљене повратно-пасивне конструкције у прилогу наведеним примерима потврђују ове дијалекатске карактеристике говора Срба у Румунији.²¹

Прелазећи са антрополошколингвистичке на формалнолингвистичку, тј. дијалектолошку анализу забележених примера, уочава се карактеристика

²⁰ Уп. Сикимић, 2004а: 44; Ђирковић, 2004: 96; Половина, 1993.

²¹ Употребом повратно-пасивних конструкција – било перфекатских, било презентских – као језичког средства за давање инструкција, указује се на ситуацију у којој се не истиче конкретан вршилац радње, већ се истиче сама радња, тј. како лингвисти закључују, употребом ових конструкција, исказује се директивна интенција инструкција, али се постиже максимално одвајање адресата као неког уопштеног лица и пажња се концентрише на радњу [Маслова, 2012: 470; Ђирковић, 2014].

банатских говора, па очито и оних српских банатских говора у румунском делу Баната, конструкција са акузативом, а не номинативом, уз глаголски облик с повратним *се* у значењу пасива. Група дијалектолога окупљених око Павла Ивића [Ивић/ Бошњаковић/ Драгин, 1997: 334] ову појаву у српском делу Баната бележи у насељима Јаша Томић, Итебеј, Житиште, Фаркаждин, Томашевац, Милошево, Падеј и у насељу Српски Свети Петар (Сенпетер) у Румунији.

И у фрагментима теренских разговора који су вођени на тему прављења чеснице уочена је језичка појава употребе акузатива уместо номинатива у пасивним конструкцијама:

Чесницу се прави на први дан Божића зајутра [...] Тако *се мете лејку*, сечеш парче, молим лепо [Пример 3],

Чесницу се прави (А-ха, чесница.) И чесница, и (А чесница како се прави?) Па чесница се прави увек посно [Пример 4].

У последњем наведеном делу примера 4 уочава се већ описана дијалекатска карактеристика, али такође се уочава и аутокорекција саговорника под утицајем питања истраживача – (А *чесница* како *се прави*?) Па *чесница се прави* увек посно.

4.1.2. Прављење чеснице – колективно и индивидуално

За разлику од употребе повратно-пасивних конструкција којима се саговорници пре свега фокусирају на радњу, употребом личних глаголских облика маркира се вршилац описиване радње. У фрагментима теренских разговора у којима су елицитиране инструкције за прављење чеснице, употребљена су и језичка средства којима се поступак прављења чеснице маркира као колективна или индивидуална пракса.

У прилогу наведеним фрагментима теренских разговора уочава се употреба личне заменице *ми*, као и глаголски облици (перфекат и презент)²² у првом лицу множине којима се изражава колектив као вршилац радње/ поступка прављења чеснице, али се употребом баш ових језичких средстава маркира и учешће самог саговорника (у овом случају – саговорница) у описиваној радњи:

Није да кажем да су, сад *купимо* готово суво. Али није тако као кад *смо* *правили ми*. Кажем ондак, два-три астала и *угријемо* собу да је топло, ондак се осуши, и оно се, *добијемо* чесницу... Па одозгоре *смо* *намазали* са медом [Пример 1],

Увек *ми* деца *смо јели* да нађемо новце [Пример 2].

Међутим, колектив као вршилац радње се изражава и употребом трећег лица множине (презента или перфекта):

²² У наведеним примерима уочава се смена првог лица множине перфекта и презента. Употребљени презент је у функцији наративног презента [види више у: Ђирковић, 2012а: 151–156].

И онда су је *секли*, но. И је *прскали* сас сирупом од шећера [Пример 2].

Улога самог саговорника (тј. саговорнице) у прављењу чеснице је такође истакнута и то путем навођења разлика између уобичајене и индивидуалне праксе. Тако, разлике су везане углавном за сам процес прављења чеснице:

Па се меси сас брашно, метеш мало масти, [...] брашном, сас водом. Све зависи. – *Кад не можеш, ја сам купио коре* [Пример 3],

А може и с маком, ја увек с орасима, највише сам правила [Пример 4].

У примерима се реферише и на конкретне особе тиме што се истиче посебност њиховог поступка у прављењу чеснице у односу на уобичајену праксу:

Моја јетрва, попадија, она је таку чесницу правила, шта да вам кажем, све да [...] така је била лепа. И опет је сушила, како је та, моја никад није испала тако ко њена [Пример 1].

4.1.3. Трансформација ритуала

Иако је Божић, и прављење чеснице као елемент божићних обичаја, део живе традицијске културе Срба у жупанији Арад, на основу разговора се може претпоставити да је у пракси дошло до одређене трансформације обичаја. Она се изражава експлицитним навођењем разлика између некадашње праксе и актуелне, које су вербализоване како временским прилозима *сад/ ондак*, тако и поређењем:

Сад купимо готово суво. Али није тако *као кад смо правили ми*. Кажем *ондак*, два-три астала и угријемо собу да је топло [Пример 1].²³

Трансформација обичаја, или неког његовог сегмента наговештена је и сменом језичких средстава којима се дају инструкције – другога лица једнине презента и употребом првог лица једнине (перфекта или презента):

Па се меси сас брашно, *метеш* мало масти, [...] брашном, сас водом. Све зависи. – *Кад не можеш, ја сам купио коре*. – *Кад има, коре*. (Да, да, али некада.) [Пример 3].

²³ Трансформације које се дешавају на широком друштвеном плану и које се одражавају и на традицијску културу честа су тема теренских разговора. Антрополог Сања Златановић, на основу својих теренских истраживања у Врању, указује на трансформације свадбеног ритуала [Златановић, 2003]; Светлана Ђирковић, истражујући традицијску културу расељених лица са Косова и Метохије, бележи трансформације у свакодневном животу, али и у традицијској култури [Ђирковић, 2004: 88–91; Ђирковић, 2012а: 138], а до готово идентичних закључака дошла је и Лаура Спарсиосу у истраживањима породичне историје Румуна у Малом Торку (Банат, Војводина) [Spăriosu, 2006]. У свим наведеним студијама, на основу анализе теренских разговора, саговорници истичу разлике између некадашњег живота и живота данас, понашања људи и промена у традицијској култури. Без изузетка се истиче позитиван став саговорника о ситуацији у прошлости и разочарање у оно што се догађа данас. У готово сваком разговору на тему традицијске културе спонтано се успоставља контраст између *некад* и *сад*.

Иако се инструкције у наративима на тему традицијске културе могу давати за различите технолошке поступке, па чак и за оне који се више не практикују, у Примеру 3 исказом: *Кад не можеш, ја сам купио* коре, скреће се пажња на трансформацију технолошког поступка.

Прошлост је маркирана и истицањем детињства као дела животног циклуса у коме је традицијска култура била другачија од оне која се данас практикује:

Увек ми *деца* смо јели да нађемо новце [Пример 2].²⁴

4.1.4. Културне реалије

Транкрибовани фрагменти теренских разговора показују да се осим на синтаксичком плану, утицај већинског румунског језика на мањински српски уочава и на лексичком плану, чак и у оним ситуацијама када је тема разговора традицијска култура (или неки њени сегменти), за које се може препоставити да су у термилошком смислу фиксирани, те да се не мењају под утицајем других језика. У термилошком смислу лексеме којима се означава поступак прављења чеснице припадају српском језику, док се изузетно користе лексеме за означавање румунског новчаног система:

Се тегли на астал, и се маже, се сави, се мету ораси, се метло *банчиће*, новце, ко је нашо, увек ми деца смо јели да нађемо новце, да је било на... [Пример 2],

А у среду отприлике метеш један *леј*, тако. Тако се мете *лејку*, сечеш парче, молим лепо. (Е се зове та пара, како се зове та пара? То што се стави у чесницу?) Педесет *бањи* (А не каже се белац?) Не. [Пример 3]

У оба наведена примера се за новац који се традиционално ставља у божићни колач употребљавају румунске реалије и за њих румунске лексеме – *банчиће/ леј/ лејку/ бањи*. Међутим, и у наведеним лексемама, без обзира на румунску основу, уочава се српски творбени наставак за деминутив – бани – банчићи, леј – лејку, а комбиновање српских и румунских лексема употребљен је у подвученој синтагми:

(Е се зове та пара, како се зове та пара? То што се стави у чесницу?)
Педесет бањи [Пример 3].

Употреба деминутива *банчићи / лејку* у примерима има за циљ да се истакне да није реч о великом, и новцу значајном за употребу, већ о симболичној вредности новца. У Примеру 2: ... *се мету ораси, се метло банчиће, новце, ко је нашо...* саговорница након термина из румунског новчаног система наводи његов еквивалент на српском. Ситуација 'превођења' у теренским разговорима није неуобичајена, она се често јавља током разговора са

²⁴ Једна од често коришћених стратегија у теренским истраживањима, када истраживач усмерава саговорника на старије стање традицијске културе, јесте постављање питања у коме се маркира прошлост као детињство или младост саговорника [Ђирковић, 2012а: 138–139].

саговорницима који говоре дијалектима удаљеним од стандардног српског језика (нпр. косовско-ресавским и призренско-тимочким дијалектима), у разговорима са билингвалним саговорницима у средини у којој је доминантан, односно језик већине, румунски, али се јавља и у случајевима када се разговор води на тему заната, те саговорници користе специјалне стручне термине, а интуитивно осећају да истраживачу треба да преведу, или објасне значење употребљеног термина [уп. Сикимић, 2004а: 39, Ћирковић, 2005а].

5. Закључна разматрања

Теренска истраживања насеља у жупанији Арад у којима је, према Попису становништва Румуније из 2011, забележен највећи број Срба – Арад Гај, Наћфала, Фелнак, Торња, Мунара и Моноштор – указују на то да би традиционална дијалектолошка истраживања морала да уступе место, пре свега, сродним лингвистичким дисциплинама, као што су антрополошка лингвистика и социолингвистика, а потом и другим хуманистичким и друштвеним наукама, с обзиром на то да је све мањи број говорника српског језика чији би се варијетет могао из дијалектолошке перспективе анализирати. Осим широког спектра лингвистичких истраживања, теренска истраживања би се могла усмерити на уочавање оних елемената традицијске културе који представљају живу традицију српске националне мањине у овом делу Румуније у смислу актуелне заштите нематеријалне баштине, затим на усмену историју, мобилност становништва и сл. Примењена метода отвореног интервјуа би сасвим сигурно омогућила овакву врсту истраживања.

У Студији *Истраживања српских заједница у жупанији Арад у Румунији: антрополошколингвистичка анализа наратива о прављењу чеснице* указано је на антрополошколингвистичке аспекте анализираних наратива о поступку прављењу чеснице, обредног божићног колача.

Анализа издвојених примера је указала на уобичајену комуникативну ситуацију у којој саговорников одговор садржи и део питања истраживача, што такође допуњује већ постојећа истраживања на тему методологије теренског рада. Језичка факта указују на прављење чеснице као на колективну активност, са ретким, али веома важним истицањем улоге појединца у овом ритуалу. Показало се да је временом дошло до трансформације технолошког поступка прављења чеснице, и то под утицајем савремених кулинарских вештина и метода. Трансформације технолошког поступка уочавају и изражавају и сами саговорници навођењем некадашње и рецентне кулинарске праксе.

Утицај српско-румунског билингвизма огледа се како на синтаксичком плану (што је већ регистровано у постојећим дијалектолошким студијама), тако и на лексичком плану. Уочено је да је на румунску терминологију

лексику примењен модел творбе деминутива из српског језика, што представља још један пример српско-румунских језичких веза.

Анализа теренских разговора показује значај чеснице и њено место у традицијској култури Срба у жупанији Арад, с једне стране, а с друге стране, представља модел за истраживање српског језика у оним заједницама које броје свега неколико говорника српског језика, која би допунила класична дијалектолошка истраживања.

Литература

- Босић, 1996: М. Босић: *Годишњи обичаји Срба у Војводини*. Нови Сад: Музеј Војводине и Војвођанска банка.
- Бошњаковић/ Радан, 2010: Ж. Бошњаковић/ М. Н. Радан, Досадашња истраживања утицаја румунског језика на лексику српских говора у румунском делу Баната. *Јужнословенски филолог*, LXVI, 135–161.
- Бошњаковић/ Првуловић, 2011: Ж. Бошњаковић/ Т. Првуловић, Из говора Великог Семиклуша у Румунији. *Темшварски зборник*, 6, 179–206.
- Бошњаковић/ Радовановић, 2009: Ж. Бошњаковић/ Д. Радовановић, Степен испитаности шумадијско-војвођанског дијалекта. *Јужнословенски филолог*, LXV, 229–265.
- Бошњаковић/ Сикимић, 2013: Ж. Вошњакović/ В. Сикимић, *Bunjevci. Etnodijalektološka истраживања 2009*. Subotica–Novi Sad: Nacionalni savet bunjevačke nacionalne мајине · Matica srpska.
- Ђорђевић/ Белић, 2013: С. Ђорђевић Белић, Савремена теренска истраживања традицијске културе: демонолошко предање, у: *Савремена српска фолклористика I* (ур. З. Карановић, Ј. Јокић). Нови Сад: Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, 233–250.
- Златановић, 2003: С. Златановић, *Свадба – прича о идентитету*. Београд: Етнографски институт САНУ.
- Ивић/ Бошњаковић/ Драгин, 1994: П. Ивић/ Ж. Бошњаковић/ Г. Драгин, Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта. Прва књига: Увод и фонетизам. *Српски дијалектолошки зборник*, XL, 1–419.
- Ивић/ Бошњаковић/ Драгин, 1997: П. Ивић/ Ж. Бошњаковић/ Г. Драгин, Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта. Друга књига: Морфологија Синтакса, Закључци, Текстови. *Српски дијалектолошки зборник*, XLIII, 1–585.
- Илић, 2006: С. Ј. Илић: *Музичко наслеђе Срба, Шокаца и Караијеваца у Румунији*. Нови Сад–Београд: Матица српска · Музиколошки институт САНУ.
- Илић, 2014: М. Илић, *Discourse and ethnic Identity. The Case of the Serbs from Hungary*. München – Berlin – Washington D.C.: Verlag Otto Sagner.
- Колта, 2010: R. Elena Colta, *Interetnicitate și construcții identitare în zona de frontieră româno-maghiară*. Arad: Editura Universității „Aurel Vlaicu“.

- Мартин и остали, 2008: Emilia Martin/ Elena Rodica Colta/ Elena Csobai, *Identitatea culturală conteaza. Un program transfrontalier de salvagardare a patrimoniului imaterial în DKMT*. Arad: Complexul muzeal Arad.
- Маслова, 2012: А. Маслова: Структурни модели и прагматички типови инструкције у српском језику и руском језику, у: *Српско језичко наслеђе на простору данашње Црне Горе и српски језик данас*. (ур. Јелица Стојановић). Никшић: Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори, Одељење за српски језик и књижевност, Матица српска у Новом Саду, 469–473.
- Милорадовић, 2005: С. Милорадовић, Дијалектолошка и етнолингвистичка истраживања српске мањине – стање и перспективе, у: *Положај и идентитет српске мањине у Југоисточној и Централној Европи* (ур. В. Становчић). Београд: Српска академија наука и уметности, 299–314.
- Милорадовић, 2014: С. Милорадовић, Балкански језички савез – јединство у различитости. *Анали огранка САНУ у Новом Саду*, Број 9 за 2013, 78–86.
- Норик, 2011: N. R. Norrick, Conversational recipe telling. *Journal of Pragmatics*, 43, 2740–2761.
- Павловић, 2012: М. Павловић, *Срби у Темешвару*. Београд: Етнографски институт САНУ.
- Петровић, 1935: Е. Petrovici, *Graiul Carașovenilor*. București: Biblioteca Dacoromaniei 3.
- Петровић, 2013: С. Петровић, Теренско истраживање фолклора у Србији: кратак осврт, савремено стање и перспективе, у: *Савремена српска фолклористика I* (ур. З. Карановић, Ј. Јокић). Нови Сад: Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, 221–232.
- Плотникова, 1996: А. Плотникова, *Материалы для этнолингвистического изучения балканославянского ареала*. Москва.
- Половина, 1993: В. Половина, Реформулација смисла у дискурсу и језички нивои. *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 21/ 2, 110–117.
- Прелић, 1995: М. Прелић, *Срби у селу Ловри у Мађарској током 20. века*. Будимпешта: Издан.
- Прелић, 2008: М. Прелић, *(H)и овде (и)и тамо: етнички идентитет Срба у Мађарској на крају 20. века*. Београд: Етнографски институт САНУ.
- Радан, 1994: М. N. Radan, Stadiul actual al cercetării graiurilor sârbești și croate din România. *Analele Universității din Timișoara. Seria științe filologice*, XXXII, 159–196.
- Радан, 2000: М. N. Radan, *Graiurile carașovene azi. Fonetica și fonologia*. Timișoara: USR.
- Ракочевић, 2012: С. Ракочевић, Истраживања музичке и плесне праксе Срба у Дунавској клисури – Свиница и Љупкова. *Гудало: часопис за унапређење музике*, 13, 98–108.
- Ракочевић, 2013: S. Rakočević, Ethnochoreological research: dance practice of the village of Svinita (Romania), у: *Tradicija kao inspiracija: Zbornik radova sa naučnog skupa „Vlado Milošević: etnomuzikolog, kompozitor i pedagog“* (ур. S. Marinković i S. Dodik), Banja Luka: Akademija umjetnosti: Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske, 247–263.

- Сикимић, 2001: Б. Сикимић, Обичај „кумачење“ код Влаха и Срба у североисточној Србији и јужном Банату (проблеми етнолингвистичких истраживања). *Исследования по славјанској диалектологији*, 7, 112–126.
- Сикимић, 2003: Б. Сикимић, Срби на Чепелској ади, етнолингвистички поглед. *Етнографија Срба у Мађарској*, 4, 34–48.
- Сикимић, 2004: Б. Сикимић, Актуелна теренска истраживања дијаспоре: Срби у Мађарској. *Теме: Часопис за друштвене науке*, 2, 847–858.
- Сикимић, 2004а: Б. Сикимић, Тај тешко да гу има по књиге. *Лицеум 8. Избегличко Косово*. (ур. Биљана Сикимић), Крагујевац, 31–69.
- Сикимић, 2005: В. Sikimić, Etnolingvistički pristup влашкој духовној култури – обичај „кумачење“, *Radovi simpozijuma „Banat – kulturna i istorijska prošlost“*. Timișoara–Novi Sad–Reșița, 148–158.
- Сикимић, 2012: Б. Сикимић, Тимски теренски рад Балканолошког института САНУ. Развој истраживачких циљева и метода, у: *Теренска истраживања – поетика сусрета* (ур. М. Ивановић-Баришић). Београд: Етнографски институт САНУ, 167–198.
- Сикимић, 2013: В. Sikimić: Između dijalektologije i antropologije: bunjevačka terenska građa, у: Bunjevci. у: *Etnodijalektološka istraživanja 2009* (Ž. Bošnjaković i В. Sikimić). Subotica–Novi Sad: Nacionalni savet bunjevačke nacionalne manjine · Matica srpska, 13–186.
- Сикимић, 2014: Б. Сикимић, Обредна јела у Војводини и Поморишју приликом клања свиња. Савремена теренска истраживања. *Slovenska duhovna kultura: etnolingvistička i filološka istraživanja*, Веџ: Institut za slavistiku u Beču (u štampi).
- Сикимић/ Бјелетић 1994: Б. Сикимић, М. Бјелетић, Проучавање Срба у Румунији. *Темнишварски зборник 1*, 229–237.
- Симић, 2006: Z. Simić, Despre sintaxa cazurilor în graiul sârbesc din Muntenegrul bănățean. Interferențe lingvistice în zona multietnică a Banatului, GRANT [Universitatea de Vest din Timișoara], 75–84.
- Симић, 2006: З. Симић, О румунском утицају у говору Банатске Црне Горе. *Probleme de filologie slavă*, XIV, 151–163.
- Симић, 2012: З. Симић, Неке особине линеаризације у говорима Банатске Црне Горе и Рекаша. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, LV/ 2, 169–181.
- Спарису, 2006: L. Spărișu, Referiri asupra modului de viață și a unor obiceiuri la Torac. Paralelă între trecut și prezent, у: *Torac. Metodologia cercetării de teren* (red. A. Sorescu Marinković), Novi Sad: Rumunsko društvo za etnografiju i folklor Vojvodine, 203–224.
- Томић, 1984: М. Томић, Антропонимија Срба и Хрвата у Румунији. *Ономатолошки прилози*, V, 251–257.
- Ћирковић, 2004: С. Ћирковић, Мек љеб ко сунђур да једеш. *Лицеум 8. Избегличко Косово* (ур. Биљана Сикимић), Крагујевац, 85–108.
- Ћирковић, 2005: S. Ćirković, Jedan vlaški običaj među Srbima, *Radovi simpozijuma Banat istorijska i kulturna prošlost*. Timișoara–Novi Sad–Reșița, 288–294.

- Ђирковић, 2005: С. Ђирковић, Изливање воде на Велики четвртак у селима у околини Неготина. *Зборник Матице српске за славистику*, 67, 165–185.
- Ђирковић, 2005а: С. Ђирковић: Перцептивна димензија грнчарске терминологије. *Лицеум 9. Живот у енклави* (ур. Б. Сикимић), Крагујевац, 193–220.
- Ђирковић, 2012: С. Ђирковић: Змија и игуана у традицијској култури Рома из Страже: антрополоингвистичка анализа. у: *Гује и јакрени. Књижевност, култура*. (ур. М. Дегелић и Ј. Делић). Београд: Балканолошки институт САНУ, 227–242.
- Ђирковић, 2012а: Светлана Ђирковић: *Стереотип времена у дискурсу расељених лица са Косова и Метохије*. Београд: Балканолошки институт САНУ.
- Ђирковић, 2014: S. Ćirković, Ćesnica kod Srba u Rumuniji – diskurs instrukcija kao model uporedivih korpusa. *Revista de studii Banatice*, Timișoara: Academia Română. Institutul de studii Banatice „Titu Maiorescu“ (u štampi).
- Ђирковић, 2014: С. Ђирковић, Дискурс инструкција – између когнитивне и антрополошке лингвистике. *Јужнословесни филолог*, LXX, 207–223.

Svetlana M. Cirkovic

ANTHROPOLOGICAL AND LINGUISTIC RESEARCHES OF THE SERBIAN COMMUNITIES IN THE ARAD COUNTRZ IN ROMANIA

(Summary)

In 2013, the research team of the Institute for Balkan Studies of the Serbian Academy of Sciences and Arts began researches of the Serbian communities in the Arad county in Romania, within the project *The Serbs in Romania and the Romanian-Yugoslav Ties in the Second Half of the 20th Century*, signed by the Romanian Academy of Sciences and the Serbian Academy of Sciences and Arts. The project studies have an interdisciplinary framework, and the research team from Serbia focused its studies on the anthropological and linguistic topics. Applying the methodology of open interviews with interlocutors in the field, they discussed local and oral history, recorded biographical stories, stories from everyday life, conversations about the traditional culture of the Serbs in the surveyed settlements. Likewise, the team investigated the role of institutions (education in the Serbian language, role of the Orthodox Church and minority organizations), migration and mixed marriages in shaping the culture and identity of the Serbs in Romania. The paper will draw attention to some linguistic issues arising in the course of the survey.

Key words: fieldwork research, linguistic anthropology, multilingualism, heritage language.